

UDK 801.4

UDK 801.42:376.2/.5
Originalni znanstveni rad

801:003

Primljeno: 2. 12. 1986.

ključne riječi: glas, tekst, govor

Ivo SKARIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

ODREĐENJE GOVORA

SAŽETAK

Govor je posebna ljudska aktivnost. Ta posebnost istaknuta je osobito u tri vrste poremećaja: u mucanju, afaziji i gluhoći. U svom arhetipskom ostvarenju govor se pouzdano intuitivno prepoznaje, ali je intuicija nepouzdana kad treba razlučiti rubna stanja govora od pseudolalija. Da bi se moglo uvijek pouzdano prepoznati govor, dana je i obrazložena formalna definicija: govor je optimalna ljudska zvučna komunikacija oblikovana ritmom rečenica, riječi i slogova.

Temeljna je dihotomija govora na glas i tekst što su dvije raznorodne, istovremene i međusobno usklađene komunikacije. Glas je oblikovan posebnim govornim znacima, a tekst je poruka oblikovana jezikom i odgovara Saussurovom pojmu parole.

U prvi se mah čini da je razumno smatrati kako govor nije potrebno formalno određivati, jer je on jasno intuitivno određen. Svatko naime pouzdano razlikuje govor od ne-govora. Odrasli znaju kad im dijete još ne govori, a kad je progovorilo. Govor prepoznajemo i kad ga ne razumijemo, na nama nepoznatom jeziku. I ne samo da se čini kako je govor nepotrebno definirati, nego ga je i nadasve teško definirati. Gotovo su sve postojeće definicije govora ili poetske ili sentencijske, pa govor definiraju ili tautologično, ili nejasno, ili nepotpuno, ili preširoko, ili sa svim netočno.

Budući da se u govor slijevaju mnoga ljudska svojstva i funkcije, postoji uvijek opasnost da se govor shvati kao njihov zbroj ili da se ta svojstva i funkcije u cjelokupnoj svojoj protežnosti pripišu govoru. Govor tako ima jezičnu dimenziju, ali sam ne ovisi o njoj niti je jezik omeđen govorom. Govor ima kognitivnu, racionalnu, afektivnu, simboličku, komunikacijsku, poetsku i mnogu drugu funkciju, a svaka takva »novootkrivena« funkcija težila je da govor svede na sebe, a sebe je uvjetovala govorom. Razmjerno nam je svježja znanstvena povijest teškog razdvajanja mišljenja od govora, afektivnosti od govora, spoznaje od govora, semiologije od govora.

Mnoge činjenice ukazuju na to da je govor zasebna ljudska sposobnost, iako je povezan sa svim ljudskim sposobnostima i spreman ih je sve izražavati. Među važnijim valja istaknuti ove činjenice:

1. Dijete stječe vrlo složenu govornu kompetenciju u dobi (oko dvije godine) kada još nije sposobno za mnogo jednostavnije mentalne i motoričke aktivnosti.
2. Govorna je sposobnost u suodnosu s općom inteligencijom samo u malom donjem dijelu ljestvice koja karakterizira mentalnu nerazvijenost (negdje ispod IQ 60), dok u području normalne inteligencije nema značajnog suodnosa.
3. Premda je govor srašćen s čitavim organizmom iz kojega i izrasta, na govor opažajno utječu motoričke i druge nedostatnosti koje zahvaćaju samo govorne organe.
4. Mucanje je poremećaj koji se javlja samo u govoru i ni u jednoj negovornoj aktivnosti čovjeka koji muca nema traga tog poremećaja, čak ni u onim koje su govoru nalik, kao što je pisanje ili pjevanje riječi.
5. U mozgu postoje mjesta koja se mogu označiti kao centri za govor; oštećenje tih centara izaziva oštećenje govora, i to samo govora ako su oštećeni samo ti centri.
6. Napokon bez govora ili oštećena govora čovjek je oštećen, defektan, a ne kulturno inferioran kao što bi bio da je govor samo skup stečenih znanja i vještina.

Iako je govor cjelokupan komunikacijski proces, njegova se posebnost očituje u posebnosti govornog medija, a ne u obavijestima. Naime, zanemari li se govorno raspoloženje koje je posebna govorna obavijest, one se sve iste mogu prenositi i različitim negovornim medijima: crtežom, filmom, formulama, pismom, gestom itd. Obavijesti koje govor prenosi zanimaju sve društvene i humanističke znanosti, pri čemu te znanosti dakako zanemaruju dio tih komunikacija, dok se fonetika koju zanima sam govor, usredotočuje baš na taj dio. Medij je dio komunikacijskog lanca od enkodera do dekodera (v. sl. 1) pa uključuje i izbor znakova. Budući da se govorni medij koristi u pretežnom dijelu jezičnim znakovima koji se mogu i negovorno signalizirati, uže je zanimanje fonetike upravo područje govorne signalizacije. Govor je dakle potpuno specifičan u polju signalizacije, koje obuhvaća odašiljač signala, sam signal, kanal provodnik signala i prijemnik signala (v. sl. 1).

Kanal — fizički razmak između odašiljača i prijemnika — u govoru je prirodno prostoran (spacijalan) — odavde do tamo, od govornika do slušača. Pismene su tekstualne komunikacije uglavnom usmjerene u vremenski (temporalni) kanal; piše se sada da bi obavijest bila primljena poslije. Pismo je i stvoreno da bi olakšalo pamćenje koje je čovjekov prirodni vremenski medij. Ali budući da je materijal na kojemu se piše postao prenosiv, pismo može biti i prostorno usmjereno, a od kako postoji mogućnost da se zvuk fiksira, i govor može biti ubačen u vremenski kanal. (Danas postoje već bogate fonoteke najrazličitijih govornih ostvarenja, a kasetofonskim se snimkama služimo kao bilješkama.)

Obavijest potječe od neizvjesnosti koju primalac ima o izvoru. Primljena obavijest smanjuje tu neizvjesnost. Količina obavijesti koju izvor može poslati primaocu jednaka je logaritmu te neizvjesnosti. (Formula je tog odnosa: $I = -\log_2 p$; I — informacija, p — probabilnost.) I svaka govorna obavijest u biti samo smanjuje neizvjesnost o govorniku, bez obzira na to o kakvoj se neizvjesnosti radi, značenjskoj ili neznačenjskoj.

Govor je ljudska komunikacija

Govor je samo komunikacija čovjeka, i ničeg drugog. Kad se kaže za životinje, stvari ili pojmove da govore, to su uvijek figure — metafore, personifikacije ili sermonicije. Eksperimenti kojima se pokušava naučiti neke životinje da govore (npr. majmune, delfine) pokazuju da one nemaju sposobnosti za to, a pogotovu nemaju potrebe za govorom kakav je ljudski. Pokusi sa sintetičkim govorom, »robotskim«, pokazuju samo koliko je čovjek uspio spoznati svoj vlastiti govor i što od toga može oponašati na stvarnim modelima. Za sada je izvedba »prirodnog« umjetnog govora pomaknuta u budućnost, jer sadašnja znanja o govoru nisu dostatna, a sredstva za modeliranje takvog govora su nezgrapna unatoč velikim kompjutorima. No uspije li se jednom to ostvariti, bit će to i opet samo ljudski govor posredovan strojem.

Posebno treba protumačiti zašto je uobičajen atribut »međuljudski«, ovdje zamijenjen s »ljudski«. Ovom se zamjenom htjelo istaknuti kako je i jedan čovjek dovoljan da bi se dogodio govor. Atribut »ljudski« ne isključuje ono svima znano da se govor najbolje razvija i da se najčešće odvija u međuljudskoj komunikaciji, ali i ističe ono što se obično zanemaruje, da čovjek dok govori uvijek govori i samom sebi, više ili manje, a ponekad i isključivo. U govoru se jedno naše ja razgovara s drugim našim ja. To drugo, sugovorničko, naše ja uvjeravamo, njemu tumačimo, njemu se žalimo, njega razveseljavamo, pred njim se iskaljujemo. Počesto druga prisutna osoba služi tek kao društvena izlika za egocentričan govor. Kroz stvarna mišićna gibanja i kroz stvaran govorni zvuk čovjek postvaruje svoj duh. U vlastitom se govoru čovjek ogleda i utvrđuje svoju zbiljnost.

Od progovaranja pa do treće—četvrte godine govor je pretežno egocentričan, a poslije postaje uglavnom socijalan, i to zbog sve većih potreba za međuljudskim vezama i zbog društvenih obzira. Ako tih obzira nema (u afektu, na osami ili u pijanom stanju), i odrastao čovjek razgovara sam sa sobom. Neka posebna raspoloženja, kao što je molitveno i poetsko, traže solilokvan izraz.

Poseban je oblik suzdržanog egocentričnog govora unutarnji govor ili subvokalizacija. Unutarnji govor nije svako mišljenje, koje je također komunikacija sa sobom. Mišljenje se naime češće odvija slikovitim znakovima, a rjeđe govornim. Općenito, unutarnji je govor fragmentaran i vrlo se rijetko u njemu ostvaruju cjelovite rečenice, a pogotovu ne cijeli diskursi.

Unutarnji govor ima sve temeljne atribute govora, pa i zvučnost, samo što je njegov zvuk nulte jačine. Tu je nulta jačina zvučnog signala primjerena, jer je u unutarnjem govoru i zvučni kanal nulte veličine. Pri unutarnjem govoru postoji i motorička aktivnost, i to u raznim stupnjevima; najmanja ne prelazi samu mozgovnu aktivnost, nešto jača zahvaća već i govorne mišiće, što mogu zamijetiti tek vrlo osjetljivi instrumenti, a pri još jačoj se i vidi micanje usana.

Govor je zvučan

Govor je zvučna komunikacija. Grčka riječ *fōnē*, koja znači zvuk, glas i govor, udružuje govor sa zvukom. Znanost o govoru — fonetika — već u svom imenu iskazuje zvučno svojstvo govora.

Svaki medij koji prenosi samo zvuk (npr. telefon, radio, razglas, gramofon, magnetofon) dovoljan je za govor, ali nijedan koji ne prenosi zvuk ne može uspostaviti govornu komunikaciju (npr. fotografija, slika, pismo). Slijepo rođeni razvijaju govor bez zamjetnog zastoja, dok gluho rođeni ne razvijaju govor uopće (uz veliko nastojanje mogu razviti pseudolaliju).

Sve zvučne komunikacije koje čovjek uspostavlja nisu govorne, nego od njih samo one koje imaju i druga bitna svojstva govora. Sviranje ili pljeskanje ne pripadaju govoru, ali ni sve zvučne komunikacije u kojima zvuk proizvode »govorni« organi: zviždanje, pjevanje, smijeh, plač, uzdah, krik, nakašljavanje, klikovi, većina usklika i sl.

To što je za govor dovoljan zvučni signal ne znači da za vrijeme govora nisu mogući i drugi, perilalični signali, napose svjetlosni, ali i dodirni i mirisni. Geste, mimika, tapšanje, rukovanje, slike, ispisan tekst i prisutni predmeti često dopunjuju govor. Ponekad su takvi mediji glavni, a govor im je pomoćni. Tako, primjerice, govor ima pomoćnu ulogu u radu, u televizijskim prijenosima, u filmu, pa i u predavanjima uz mnoštvo demonstracija i projekcija.

Iz govorne ontogeneze, a i na temelju komuniciranja razvijenih sisavaca, može se zaključiti, dok nema drugih podataka, da je i u filogenezi bilo tako: da je čovjek od početka komunicirao i gestovno-mimički i glasovno. No, govor je razvio na zvučnom, glasovnom znakovlju. Baš se razvoj zvučnoga govora u »golorukog« čovjeka da lako objasniti raspoložljivošću čovjekovih organa za stvaranje zvuka i komunikacijskom pogodnošću zvuka. Naime, organi za disanje i za uzimanje hrane mogu bez znatnog ometanja tih primarnih funkcija proizvoditi vrlo brze i istančane zvukove pogodne za obilatu komunikaciju. Ruka pak, koja je također vrlo vješta i može »govoriti« na svjetlosnim signalima, ne može za komunikaciju izdvojiti potrebno vrijeme, jer je upotrijebljena za rad i pridržavanje. Gestovni »govor« gluhih potvrđuje komunikacijsku sposobnost ruke, ali ukazuje i na nepogodnosti ručnog komuniciranja.

Dvije bitne prednosti proizlaze iz same naravi zvuka: čovjek mu može biti energetskim izvorom i zvuk ima ogib (difrakciju). U svjetlosnoj komunikaciji čovjek ovisi o vanjskom izvoru svjetla (suncu, vatri, sijalici), dok zvuk sam proizvodi, a ne samo oblikuje, pa može govoriti i u mraku. Svjetlost se širi zrakasto i ne može zaći iza neprozirnih predmeta, a zvuk se širi kuglasto na sve strane i svojstvom ogiba zalazi i iza prepreka. To govornicima omogućuje komunikaciju zvukom i ako nisu usmjereni jedan prema drugom, dok pri gestovnoj komunikaciji oko mora biti usmjereno prema odašiljaču te se tako odvrća od promatranja ambijenta ili svog rada. Zvučnim se govorom može komunicirati s čovjekom koji stoji s boka ili je okrenut leđima, a što je najvažnije, zvuk se vraća i samom govorniku pa je tako zvučan govor čovjeku prirodno ogledalo koje mu odražava nutrinu. Kao Narcis u vodi, čovjek se ogleda u vlastitom govoru. Zvučni govor omogućuje istovremenu egocentričnu i socijalnu komunikaciju, a time i usporedbu sebe s drugima.

Zvučni govor ima i nedostataka: kratkog je dometa i trenutačan je. Izumljeno je pismo te nedostatke kompenziralo, ali na štetu govora. Suvremena tehnologija koja omogućuje protezanje upravo zvuka daleko u prostor i vrijeme izazvala je skok, još nedovoljno saglediv, na filogenetskoj putanji govora.

Govor je optimalna komunikacija

Čovjeku je govor težak i loš način komuniciranja, ali mu je najlakši i najbolji. Govorom postiže najbolji komunikacijski tok uz najmanji trošak svoje energije, mentalnog napora i vremena bez posezanja za vanjskim izvorima energije, bez korištenja rekvizita i bez posebnih zahtjeva za rasporedom sugovornika.

Govor je težak i loš, jer globalnu svijest izražava diskurzivno neslikovitim simbolima koje treba po pamćenju pretraživati, pri čemu ta svijest može biti predstavljena samo više ili manje adekvatno, ali ne i vjerno. Govor je težak i u samom dijelu signalizacije, u izgovaranju i u slušanju, pa se ispod izvjesne kritičke razine snage, budnosti, pažnje i opće inteligencije i tu raspada. U svojim nižim, animalnijim, opuštenijim i globalnijim slojevima čovjek ne umije govoriti.

Čovjek ne bira govor za svoje priopćavanje ako ima na raspolaganju kakav povoljniji medij. Ako, međutim, tada ipak izabere govor, taj je lažan i pseudolaličan toliko koliko je slabiji od onog najboljeg načina komuniciranja. Slijedi, dakle, da je neoptimalan govor — ne-govor.

Aksiomatski treba prihvatiti da je govor uopće, kao glavni oblik čovjekova komuniciranja kroz duge milenije, optimaliziran prema čovjeku. Svi drugi poslije izumljeni i na brzinu spravljeni oblici komuniciranja moraju se ugledati u taj prauzor govor ako hoće biti čovjeku korisni. Može se pretpostaviti da je odnos obavijesnosti prema opširnosti (redundancije), a koji je u prirodnom govoru 35% prema 65%, primjeren čovjeku za ovakve vrste komuniciranja. Raznolikost glasova, slogova, morfema i riječi u raznim govorima teži konstanti u čem se, treba pretpostaviti, očituju ljudske sposobnosti procesiranja. Odnosi pravilnih oblika i iznimaka, stereotipa i inovacija, svjesnog i nesvjesnog također teže konstantama. U govorne univerzalije ubrajamo i pravilo, statistički utvrđeno, da riječi što su duže sve su u rjeđoj uporabi, a isto tako i svojstvo koje je Zipf izrazio formulom $f \cdot r = C$, tj. da je konstantan umnožak čestote upotrebe neke riječi i ranga na kojem se riječ po toj čestoti nalazi. Jedna od tih izbrušenih optimaliziranih konstanti jest i ono što Mandelbrot naziva adekvatno koštanje znakova (vremensko, energetsko, fiziološko ili mentalno); u znakove komunikator ulaže onoliko koliko mu se to komunikacijski isplati, tj. prema tome koliko mu korisnih obavijesti donose. U razgovoru u kojem se odvija uravnotežena razmjena obavijesti, naponi su sugovornika u oblikovanju govora uravnoteženi; govornik ne oblikuje iskaz ni logički, ni semantički, ni sintaktički, ni artikulacijski više nego što je dovoljno slušaču da uz napor jednak onom govornikovom dooblikuje iskaz. Zakon adekvatnog koštanja govornih znakova vlada i u mikrostrukturama gdje se neobavijesnosni glasnici »gutaču«, riječi izostavljaju a rečenice prešućuju i u makrostrukтури gdje je uravnotežen ukupan napor usvajanja govora (vježbanja i učenja) s ukupnim naporom korištenja stečenog govora, a oba napora zajedno s komunikacijskim probitkom. U umjetnim medijima, koji su konstru-

irani iz jednostavnije i drugačije logike, ovakva optimalizacija obično izostaje. Primjeri za to mogu biti esperanto ili fonetsko pismo, koji se mnogo lakše uče nego što se koriste; primjeri mogu biti i perfekcionističko opismenjavanje širokih slojeva ili demutizacija gluhih gdje napor u ovladavanju medijem i sama uporaba medija umnogome premašuju komunikacijsku korist.

Ono što ima sve druge oznake govora osim optimalnosti, rečeno je već, lažan je govor ili pseudolalija. Ako mucavac nađe načina da govori bez zamuckivanja umjesto da muca (što mu je lakše), ako gluhoonijemi učini napor da jasno izgovara umjesto da gestikulira, ako račlavac napne snage da ne račla, ako na slabo usvojenom jeziku posebnom pozornošću izbjegavamo gramatičke i izgovorne pogreške, ako znanstvenik svoj problem objašnjava samo riječima umjesto da se posluži modelima i formula — sve su to primjeri pseudolalije kojoj je svojstveno da ne može dugo istrajati. Spontano se, naime, javljaju »recidivi« povoljnijeg načina komuniciranja.

Optimalna komunikacija podrazumijeva optimum sprege primaoca i pošiljaoca, a ne pojedinačne njihove optimume. Pripadnici različitih jezika ne komuniciraju optimalno ako međusobno komuniciraju svaki na svom jeziku. No, ako oba poznaju, pa i u maloj mjeri, neki zajednički treći jezik, njihova je komunikacija optimalna upravo na tom zajedničkom, a pojedinačno slabije poznatom jeziku.

Standardni je idiom svim pripadnicima jednog jezika zajednički »drugi jezik«. Svakom je pojedincu standardni idiom teži nego njegov organski idiom, ali je u javnom komuniciranju upravo standardni idiom optimalan jer je ukupno najbliži svima. Dakako, pod uvjetom da je dobro odabran i dobro sačinjen, a to između ostalog uključuje da je postavljen u težište svih svojih idioma. Standard nije optimalan ako je preblizu jednom, a predalek drugim svojim idiomima, jer tada napušta načelo jednakih napora za sve. Takvom standardu predaleki idiomi pružaju otpor, a preblizi ga ne doživljavaju kao standard.

Sociodinamičke silnice nisu jedine koje ustrojuju standard. Standardni idiom mora uspostaviti komunikaciju i s prošlim pokoljenjima, pa se zato nužno mora centrirati i prema dijakronijskoj dimenziji. Komunikacija na standardu podrazumijeva i veće količine obavijesti, pa standard mora biti i širi nego što su organski idiomi, a time i napor njegova usvajanja adekvatno veći. Budući da je standard apstraktniji, nespontaniji, mora biti normiraniji, a to znači i sustavniji da bi mu normiranost bila usvojivija. Komuniciranje se na standardu odvija u javnim situacijama, koje podrazumijevaju i veći stupanj uljudbenosti i teženje prema činu kulture. Zbog toga govornik u standardu prihvaća dodatni napor, veći od onog koji je pretpostavljeni napor slušača, pogotovu što je u javnom govoru broj slušača već i u pretpostavci veći.

Što se tiče našeg ekspliciranog standarda, pogotovu u njegovom ortoepskom segmentu, on je tek približno optimalan. Pomaci koje u njemu zamjećujemo, a koje obično označavamo kao njegovu »urbanizaciju«,

usmjereni su prema mjestima najvećih ljudskih aglomeracija i prema mjestima gdje su najizrazitiji porivi kulture. Naočigled govornici klasičnih norma napuštaju neke sastavnice tih norma, i to s istim naporom i s istim porivom kakav je napor i razlog za približavanje standardu u onih kojima je on predalek. To je zamjetno osobito u prozodiji, ali i u izgovoru glasnika.

Troritmičnost govora

Govor se odvija u težnji tri istovremena ritma: ritma rečenica, ritma riječi i ritma slogova (v. sl. 2). Mnoge optimalne zvučne ljudske komunikacije ne ispunjavaju ovaj uvjet, pa stoga i nisu govorne. Takvo je pjevanje, zviždanje, smijeh, usklici, pseudolingvistički konvencionalni zvučni simboli i sl. Ovome je blizak uvjet jezične organizacije poruke, ali troritmičnost je za govor točnije određenje jer se njome prepoznaje govor i u nepoznatom jeziku te u predjezičnom dječjem govoru (do dvadesetog mjeseca prosječno dijete obilno govori bez jezične organizacije).

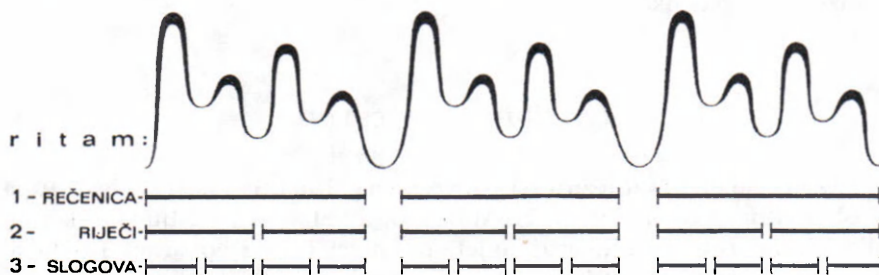
Kao ritmotvorne jedinice rečenice su, riječi i slogovi fonetske jedinice, a ne jezične, pa ih i određuju psihomotoričke i zvučne osobine.

Rečenica kao ritmotvorna jedinica proizlazi iz jednog zajedničkog motoričkog tonusa svih govornih mišića, kojemu je zvučni posljedak jedan jačinsko-intonativni luk. Granice su rečenice zvučno jasno označene: početak joj je klizeći (glisando) uzlazni ton, a završetak klizeći silazni ton. Stanke često stoje na granici rečenica, ali i ne moraju. Stanke su vrlo česte unutar rečenice, ali intonacija koja pred njima nije klizeći pala pouzdano pokazuje da rečenica nije završena. Pjevanje se oštro razlikuje od govora po tome što se u pjevanju tonovi zadržavaju na istoj visini i mijenjaju se skokovito, a ne klizeći kao u govoru. (Ova je razlika dubinska, što je između ostalog vidljivo i po tome što mucavci pjevajući ne mucaju i što čisto govorni afazičari mogu pjevati pjesme s riječima, dok im se u govoru riječi gube). Sve što je izrečeno pod jednim tonskim lukom u percepciji se smještava u kratkotrajno pamćenje i predstavlja jednu psihološku jedinicu sadašnjosti. Rečenica se fiziološki usklađuje s jednim izdisajem. Fonetska je rečenica organska podloga jezične rečenice; u njezinoj organskoj cjelovitosti niče i razvija se sintaktička jezična cjelovitost.

Fonetska ili izgovorena riječ predstavlja jedan mišićni podimpuls unutar rečeničnog tonusa. Pokreti ruku, nogu i glave usklađuju se s fonetskim riječima. U stihu fonetskoj riječi odgovara stopa, a u glazbi takt. Budući da fonetsku riječ određuje jedan naglasak, ona se još zove i prozodijska riječ. Njezino se prosječno trajanje podudara s trajanjem otkucaja srca i u sklopu je psihološke jedinice trajanja (0,6 do 0,8 sek).

U ontogenezi se ritmička riječ javlja nakon fizioloških rečenica, u fazi brbljarija. Izgovorena je riječ prosječno duža od jezične riječi jer klitike nisu samostalne izgovorene riječi, nego njezini dijelovi.

SHEMATSKI PRIKAZ GOVORNOG TRORITMA

Sl. 2 — *Skica troritma*

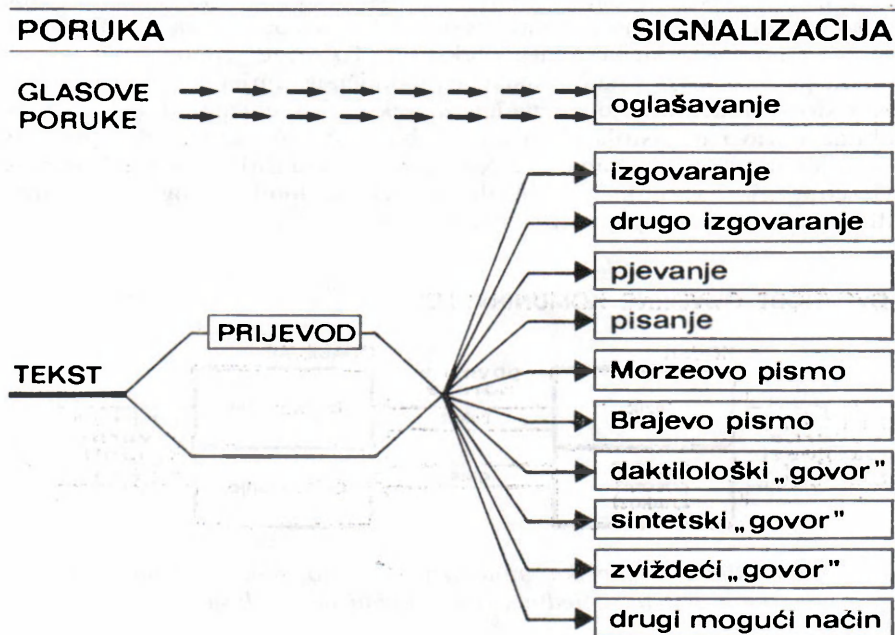
Slogovi su impulsi sonornosti. Nastaju tako što artikulatori uzastopno prekidaju glas. U predgovornoj dječjoj fazi impulsi su riječi istovremeni sa slogovima, pa su to zapravo riječi-slogovi. Pravi je slog kao zasebna ritmička jedinica manja od riječi i javlja se kad se riječ razglobi na barem dva podimpulsa. Dijete ostvari govorni troritam kad u svom razvoju jednostavnije ritmičke nizove MA-MA-MA-MA prestroji u složenije MA-ma MA-ma, tj. kad uspije izgovoriti dva sloga pod jednim naglaskom. Tada optimalna zvučna ljudska komunikacija postaje govorna. Pojavu troritmičkoga dječjega glasanja odrasli utvrđuju kao progovaranje (prosječno dijete to postiže između desetog i dvanaestog mjeseca).

Početak razglabanja riječi na slogove znak je zametka pravoga govora — zasebne ljudske aktivnosti. Preko tog troritamskog praga, naoko jednostavnog, ne mogu prijeći gluho-rođeni ni oni s oštećenim govornim centrima — disfazičari. Njima preostaje pseudolaličan komunikacijski razvoj — izgrađivanje agramatičkog i nemetaforičkog, u biti nejezičnog, sustava znakova. I mucavci prestanu mucati kad sve slogove stanu izgovarati naglašeno kao da su riječi; ukidanjem trećeg, slogovskog ritma, poništavaju ono u čemu jedino i mucaju, a to je govor. Budući da te za govor presudne vrste oštećenja ne priječe odlučno mogućnost simbolizacije, treba zaključiti da je simbolizacija šira, a ne posebno govorna sposobnost, pa zato i nije presudan kriterij za određenje govora.

Slogovi su članci govora na istoj raščlambenoj razini na kojoj su u jeziku morfemi, premda se vrlo često slogovi ne podudaraju s morfemima. Prema morfemskoj artikulaciji, koju je Martinet označio kao prvu, u fonetici se razglabanje riječi na slogove također smatra prvom artikulacijom. Druga je arktiluacija podjela morfema na foneme, a slogova na glasnike.

Govor kao spoj glasa i teksta

Temeljna je dihotomija govora na glas i tekst. Pogrešno se ponekad smatra da je glas samo signalizacija teksta; glas i tekst su dvije različite poruke dviju različitih ali međusobno višestruko povezanih i usklađenih govornih obavijesti te različito odaslatih (model te govorne dihotomije prikazan je na sl. 3).

Sl. 3

Poruke se glasom oblikuju posebnim govornim znakovima (intonacijom, jačinom, brzinom, stankama, bojom i dr.) koji su simptomi i slike obavijesti o globalnim govornim stanjima. Oglašavanje obavljaju u prvom redu dišni i fonacijski organi, kojima za tu aktivnost pretežno upravljaju premotorički centri u moždanoj kori. Oglašavanje je organskiji i zato lakši sloj u govornom komuniciranju.

Tekst je onaj dio u govoru kojemu je poruka oblikovana jezičnim znakovljem i odgovara Saussurovom pojmu parole. Jezični su znakovi u načelu konvencionalni simboli i pripadaju jednom jeziku (čak i ako nekoliko jezika iskorištava neke od njih iste). Tekst se u govoru signalizira izgovorom koji obavljaju u prvom redu izgovorni (artikulacijski) organi, a njima ravnaju izgovorni centri u kori mozga, uglavnom Brocov centar. Oštećenje samo tog centra remeti u govoru izgovor (izgovorna ili tzv. motorna afazija), ali ne i glas.

Obavijesti koje se poručuju tekstem pretežno su, izraženo nazivljem Jakobsonovih funkcija, denotativne i metajezične, a one poručene glasom pretežno emotivne, konativne i fatičke; poetske se obavijesti poručuju i glasom i tekstem.

Nije moguće objektivno izmjeriti količine obavijesti koje prenosi glas i tekst. Ipak, to je nešto lakše za tekst nego za glas. U običnom govoru, procjenjuje se, tekstem protiče 60 do 80 bita u sekundi, a za glas su procjene sasvim neodređene. Činjenica da telefon koji prenosi i tekst i glas, i to glas ne cjelovito, zahtijeva višestruko širi kapacitet kanala nego teleks koji prenosi samo tekst, ne kazuje odmah da je obavijest glasom mnogostruko veća nego tekstem. To može jednostavno značiti da za glas još nije iznađen način ekonomičnog umjetnog prekodiranja kao što je fonemizacijom iznađen za tekst. Suvremena su istraživanja obilna upravo u nastojanjima da se obavijest koju sadrži glas prenese smanjenim umjetnim kanalima. No, na razini sadašnjih fonetskih znanja rješenje nije na vidiku, jer se glas ne da razglobiti na ograničen broj diskretnih jedinica poput fonema u tekstu.

DVOJNOST GOVORNE KOMUNIKACIJE

Sl. 4 — Shematski prikaz mnogostrukih mogućnosti signalizacije teksta, a jednostruke signalizacije glasa

Jedna je od bitnih razlika između glasa i teksta u tome što je tekst potencijalno multimedijски, a glas je samo unimedijски. Glas se može samo oglašavati, dok se tekst može izlučiti iz govora u kojem je prvotno nastao i u koji se uvijek mora moći vratiti ako je doista tekst. Naime, izgovorljivost je provjera za tekst: ne pripada tekstu (dakle, ni jeziku koji ga oblikuje) ono što nije izgovorljivo.

Izlučen tekst može ista ili druga osoba izgovoriti u novom govornom ostvaraju, može biti preveden u odgovarajući tekst na drugom kojem jeziku. Izlučen se tekst može pisati, može se pjevati, ili odašiljati Morzeovim signalima; može se Brajevim pismom signalizirati, daktilološki pokazivati (prstovnom abecedom kojom se često i vješto koriste gluhi); tekst se može sintetskim zvukom izvoditi, a može se i zviždati (postoje neke planinske pastirske grupe u Turskoj, Španjolskoj i Meksiku koje vrlo vješto signaliziraju tekstove zviždajnem). Tekst je, napokon, onaj dio govorne poruke koji se već u svom nastanku preoblikuje, i to od dubinskog začetka do površinskog izvedbenog oblika.

Glasom ljudi iskazuju svoju neponovljivu zasebnost i istovremeno pripadnost čitavoj ljudskoj vrsti. Tekstom se prepoznaju kao pripadnici iste jezične zajednice.

Postoji kontinuum različitih odnosa između glasa i teksta u govoru. Arhetipski je govor kojemu su glas i tekst uravnoteženi. Takav je razgovorni govor između istojezičnih bliskih sugovornika (psihološki i prostorno na udaljenosti dva do četiri metra), govor u prostoriji bez veće buke (do 50 fona), govor bez naglašenih uzbuđenja, ali s izrazitim htijenjem za međusobnim komuniciranjem. Od tog središnjeg stanja ima govora na obje strane: na strani gdje je udio glasa sve veći i na strani gdje je udio teksta sve veći. Na oba kraja, i tamo gdje glas ostane sam bez teksta i tamo gdje tekst ostane bez glasa, govor prestaje — kao da je rijeka bez vode ili da joj je voda bez korita.

Ivo SKARIĆ

The Faculty of Philosophy, Zagreb

The Determination of Speech

SUMMARY

Speech is a specific human activity. This specificity is manifest in three types of impairments: in stuttering, in aphasia and in deafness. Speech (in its archetypal performance) is intuitively infallibly recognisable, but the intuition fails when marginal states of speech are to be distinguished from pseudolalia. To enable us to unmistakably recognise speech, a formal definition is provided and explained in the paper: speech is optimal human phonic communication shaped by means of three parallel rhythmic patterns, those at sentence, word and syllable level.

The basic dichotomy of speech — voice and text — are two different, simultaneous and mutually adjustable types of communication. Voice is formed by means of specific speech signs, whereas the text constitutes a message formed by the language, which corresponds to de Saussure's concept of parole.